

Archiv für schlesische Kirchengeschichte. Im Auftrag des Instituts für ostdeutsche Kirchen- und Kulturgeschichte. Hrsg. Joachim Köhler. Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen 1986, ss. VII + 315.

Czterdziesty czwarty tom Archiv'um ma charakter jubileuszowy, jako że w 1936 r. czasopismo to założył we Wrocławiu wielki działacz ekumeniczny i ireniczny, ks. Hermann Hoffmann (+ 1972), który „służbie pokoju” oddał również to czasopismo. Wydaje się przeto, że ks. J. Köhler, obecny redaktor czasopisma, miał w pełni słuszną, kiedy stwierdził, że „stanowiło ono pewnego rodzaju opozycję przeciw manipulacjom historycznym narodowego socjalizmu” (s. 1). Najlepszym dowodem na to jest artykuł ks. Alfreda Sabischa o zależności metropolitalnej diecezji wrocławskiej od Gniezna, opublikowany na łamach „Archiv'u” w okresie wojującego hitleryzmu¹. Ocenę dotychczasowego dorobku „Archiv'u” w ciągu pięćdziesięciu ostatnich lat dał W. Marschall w artykule pt. *Punkt ciężkości śląskich badań historyczno-kościelnych* (s. 3—16). Autor stwierdza, że „Archiv” opublikował najwięcej artykułów ze średniowiecznych dziejów kościelnych Śląska. W dalszej kolejności zamieszczono artykuły z dziejów reformacji protestanckiej i czasów najnowszych na Śląsku. Większość artykułów napisali autorzy „diecezjalni”.

W kontekście tego artykułu trzeba sprostować, że we Wrocławiu ukazało się 6, a nie 5 tomów „Archiv'u”. Tom szósty pod redakcją ks. K. Engelberta ukazał się tu w 1941 r.² Trudno przyjąć uogólnienie Autora, że „od setek lat niemieckie biskupstwa na wschodzie Niemiec zostały (w 1972 r.) włączone do polskiej organizacji kościelnej” (s. 13). Wszak „od setek lat diecezją niemiecką” nie był Wrocław, skoro formalnie w 1821 r. został wyłączony z polskiej metropolii. Trudno przyjąć rok 1732, skoro do 1748 r.

¹ A. Sabisch, *Bistum Breslau und Erzbistum Gnesen, vor allem in 16. und 17. Jahrhundert*. Archiv für schlesische Kirchengeschichte 5 (1940) s. 96—141.

² Frankes Verlag und Buchdruckerei Otto Borgmayer Breslau 1.

Gniezno wciąż stanowiło drugą instancję sądową dla Wrocławia. W latach 1744/45 prymas Krzysztof Szembek interweniował jako metropolita w sprawy kapituły wrocławskiej³, a proces informacyjny prymasa A. K. Ostrowskiego z 1777 r. zalicza Wrocław do metropolii gnieźnieńskiej. Procesy te sporządzali nuncjusze papiescy⁴. Wydaje się, że problemy te nie są dotąd rozwiązane w literaturze naukowej, ale raczej domagają się dalszych badań. Trudno też przyjąć, by tą „diecezją od setek lat niemiecką” była diecezja warmińska, skoro dopiero w 1772 r. po raz pierwszy została włączona w granice Prus i była w tych granicach tylko 173 lata, podczas gdy w granicach Państwa Polskiego pozostawała w latach 1460—1772 i od 1945 (łącznie 360 lat).

Artykuł ks. K. Doli, rektora Seminarium Duchownego w Nysie, pt. *Biskup Wincenty Urban jako historyk śląskiego Kościoła* (s. 17—45), stanowi dobre podsumowanie dorobku naukowego wspomnianego Biskupa, który ze strony kościelnej i na tematy kościelne najwięcej napisał o Śląsku. Powiedziałem kiedyś *Nad trumną Biskupa Wincentego Urbana*, że jego liczne wydawnictwa źródłowe „będą miały trwałą wartość”⁵; powtórzył to samo ks. K. Dola (s. 45).

Bardzo interesujący jest artykuł redaktora czasopisma, ks. J. Köhlera pt. *Polityczne, gospodarcze i kościelne podłoże barokowej kultury i pobożności* (s. 47—65). Autor postawił tezę, że klasztor, kolegia i różne organizacje kościelne tylko wówczas mogły działać twórczo na polu chrześcijańskiej kultury i pobożności, kiedy miały do tego odpowiednie warunki gospodarcze. To prawda. Wszak bieda i nędza nigdy nie służą rozwojowi kultury i pogłębieniu pobożności. W kontekście polskim trzeba zauważyć, że tolerancja religijna w Polsce w ramach Konfederacji Warszawskiej z 1573 r. służyła nie tylko „kalwinistom i luteranom”, jak chce Autor (s. 60), ale obejmowała wszystkich „dissidentes de religione”. Obejmowała ona prawosławnych Rusinów, monofizyckich Ormian, Braci czeskich, Braci polskich czyli arian, a także Żydów i muzułmanów. Wszak wszyscy się na nią powoływali. Była to najszersza tolerancja religijna w Europie⁶.

³ L. Winowski, *Stosunki między biskupstwem wrocławskim a metropolią gnieźnieńską w latach 1740—1748*, „Przegląd Zachodni” 11: 1955 s. 613—692.

⁴ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772—1918*, Kraków 1980 s. 124 nn.; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich 968—1939*, Lublin 1969—1971 s. 24 nn.

⁵ *Misericordia et veritas*, Wrocław 1968 s. 324.

⁶ B. Kumor, *Religious Tolerance in Central Europe from the XIV to the XVI Centuries*, w: *The Common Christian Roots of the European Nations. An International Colloquium in the Vatican*, Florence 1982 s. 32—36.

Szereg artykułów dalszych, autorów polskich i niemieckich, poświęcono kulturze i pobożności barokowej. H. Grüger opracował problem *Cystersi na Śląsku i ich znaczenie dla barokowej pobożności i kultury* (s. 67—80); ks. J. Kopiec z Opola zajął się *Bractwami jako wyrazem pobożności barokowej* (s. 81—92); B. Mikuda podjęła temat *Kult św. Józefa i jego ikonografia na Śląsku austriackim* (s. 107—113); D. Breuer omówił *Znaczenie barokowej literatury kaznodziejskiej* (s. 115—132); R. Kaczmarek i J. Witkowski z Wrocławia opracowali temat *Trzebnicka księni Katarzyna Würben-Pawłowska jako protektorka sztuki* (s. 133—146); E. Walter napisał artykuł na temat *Bł. Czesław (+1242), uczeń św. Dominika. Przyczynki do jego hagiografii i kultu* (s. 147—163). Wszystkie te przyczynki naukowe, oparte na dotychczasowych badaniach, a często sięgające do źródeł (B. Mikuda, R. Kaczmarek, J. Witkowski) przekonują, że sztuka i architektura sakralna, zakon, bractwa i nowe formy kultu Świętych demonstrowały potęgę odrodzonego katolicyzmu, który na Śląsku, po edykcji restytucyjnym ces. Ferdynanda II (1629), podjął wielkie dzieło kontrreformacji i restauracji katolickiej. W kontekście wywodów E. Waltera należy zauważyć, że konwent dominikanów we Lwowie powstał dopiero za króla Kazimierza Wielkiego (1333—1370). Dominikańska stacja misyjna w tym mieście powstała dopiero pod koniec XIII w.⁷ Trzeba i to sprostować, że nowsza historiografia polska nie przyjmuje jakoby bł. Czesław przed wstąpieniem do dominikanów był kanonikiem kapituły katedralnej krakowskiej (s. 153); przyjmuje natomiast, że był kustoszem kapituły kolegiackiej w Sandomierzu⁸.

Cztery dalsze artykuły stanowią przyczynki do historii Kościoła na Śląsku w XIX w. H. Graf przedstawił problem *Prawa promocji doktorskich na Wydziale Katolickiej Teologii Uniwersytetu Wrocławskiego* (s. 165—190). W artykule tym omówił opinię monachijskiego wydziału prawa z 1859 r., wydaną na życzenie Wydziału Katolickiej Teologii we Wrocławiu, w celu ponownego uzyskania praw promocji od Stolicy Apostolskiej. W poprzednim bowiem okresie Stolica Apostolska odmówiła tych praw Wydziałowi. W tym kontekście należy zauważyć, że uniwersytet w Krakowie otrzymał zatwierdzenie pap. Urbana V w 1364 r., a nie w 1400 (s. 167). Wydział teologiczny tegoż Uniwersytetu erygował pap. Bonifacy IX w 1397, a nie w 1400 r.⁹ Interesujący jest arty-

⁷ Wł. Abraham, *Powstanie organizacji Kościoła katolickiego na Rusi*, Lwów 1904 s. 169 n.; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII—XIV wieku*, Lublin 1956 s. 316.

⁸ J. Kłoczowski, *Czesław, w: Hagiografia polska*, red. R. Gustaw, t. 1 Poznań 1971 s. 284.

⁹ J. Dąbrowski, *Czasy Kazimierza Wielkiego*, w: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364—1764*, t. 1 Kraków 1964 s. 28

kuł J. Overatha pt. *Przewyciężenie oświecenia w diecezji wrocławskiej* (s. 191—212). Autor zajął się rozwojem tych czynników, a zwłaszcza kierunku rzymskiego, które doprowadziły do przewyciężenia wpływów protestanckich i oświecenia w diecezji wrocławskiej po 1840 r. Autor przesuwa początki tych wpływów dopiero na lata po 1815 r. Tymczasem wydaje się, że to rządy bpa Józefa Chrystiana Hohenlohe-Bartenstein, masona i wolnomyśliciela, w latach 1795—1817, otworzyły szeroko drzwi diecezji wrocławskiej dla wpływów protestanckiego oświecenia, przeprowadzenia wielkiej sekularyzacji biskupstwa i przejęcia dużej liczby kościołów katolickich przez protestantów¹⁰. Wystąpienia zaś księży wrocławskich w duchu protestanckiego oświecenia miały miejsce rzeczywiście dopiero po 1815 r.

Na uwagę zasługuje artykuł ks. prałata Józefa Gottschalka na temat *Śląskiej Gazety Kościelnej 1835—1885* (s. 213—216). Polskiego badacza zainteresuje informacja, że pełne komplety tej gazety znajdują się w czterech bibliotekach w Niemczech Zachodnich. W innym artykule R. Walter omówił działalność kompozytora śląskiego Emila K. Nikela (s. 217—238). Dalsze dwa przyczynki, to krótkie biografie dwóch księży z archidiecezji wrocławskiej, głosnego liturgisty i ekumenisty ks. Jana Pinska (s. 239—250) i ks. Pawła Tillmanna, działacza społecznego wśród młodzieży po 1945 r. na terenie Republiki Federalnej Niemiec (s. 251—273).

Tom wypełniają nadto recenzje, przegląd polskich czasopism, informacje, oraz streszczenie „Archiv'u” w języku polskim, a nadto dobre indeksy osób i miejscowości. Trzeba stwierdzić, że redaktor „Archiv'u” ks. J. Köhler przez włączenie na jego łamy autorów z Polski dał czasopismu nie tylko „nową, świeżą krew”, ale uczynił je miejscem spotkania sąsiadów, Niemców i Polaków.

nn.; Z. Kozłowska-Budkowa, *Odnowienie Jagiellońskie Uniwersytetu Krakowskiego (1390—1414)*, w: Tamże, s. 40.

¹⁰ F. X. Seppelt, *Geschichte des Bistums Breslau*, Wrocław 1929 s. 88—93.